

Ermeni meselesi, Mavi Kitap ve “Yeni İttihatçılık”

AYHAN AKTAR

Her yıl 24 Nisan tarihi yaklaştığında Türkiye’yi idare edenler arasında Ermeni meselesi konusunda bir hareketlenme gözlenir. ‘1915’te Osmanlı Ermenilerinin başına ne geldi’ sorusu ile akademik bir araştırma konusu olarak değil de, daha çok ‘milli görev bilinci’ ile ilgilenen bazı ‘bilirkişiler’ medyada bol miktarda görünüp aynı lafları tekrarlarlar. Bu görüşlerin dışında farklı yaklaşımları ileri sürenler de genellikle ‘hiyanet-i vatanıye’ kanunu kapsamında yargısız infaza tabi tutulurlar. Siyasal seçkinler ise bu konularda genellikle sakin durup, en fazla günü kurtarma amaçlı demeçlerle yetinirler. Bu arada, her yıl 24 Nisan’da ABD Başkanı’nın mesajı kalp çarpıntılarında beklenir. Acaba bu sefer ABD Başkanı ‘genocide’ (soykırım) terimini kullanacak mı?’ diye merak edilir. Örneğin, geçtiğimiz yıl G.W. Bush’un 24 Nisan mesajında, soykırım yerine ‘annihilation’ (kökünü kazıma) terimini kullandığında, basında ‘Allahın izniyle bu yıl da paçayı kurtardık’ türünden yazılar çıktığını hatırlıyorum!

Bu yıl da beklenen oldu: ABD Başkanı Bush 24 Nisan mesajında yine ‘soykırım’ demedi. Fakat, ‘Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında tehcir ve kitlesel katliama uğratan 1.5 milyon Ermeni’yi andığını ve bütün Ermenilerle dayanışma içinde olduğunu’ ifade etti. İşin ilginç tarafı, 24

Nisan’ın üzerinden epey geçmesine ve İncirlik üssünü ABD’nin daha geniş kapsamlı kullanımına açan ‘gizli’ kararnâmenin Cumhurbaşkanı Sezer tarafından onaylanmasına rağmen, Ermeni meselesi hâlâ tartışılmaya devam ediyor. TV kanallarında tartışma programları yapılıyor. Belgeler havada uçuşuyor ve ‘bilirkişiler’ tarafından ‘soykırım yalanı’ çürütülüyor. Gazetelerde Talat Paşa’nın ‘karakaplı defteri’ yayımlanıyor ve sonra yayın nedense birden kesiliveriyor. Diyanet İşleri’nin bazı Anadolu şehirlerine Cuma hutbesi okumak üzere ‘Gezici Vaiz’ yollamasına benzer bir uygulama ile bazı emekli büyükelçiler ve ‘Ermeni uzmanları’ üniversitelere gidip öğrencileri ‘aydınlatıyorlar.’ Bu durum, ABD Kongresinde pişirilen ‘Soykırım Tasarısı’ ile ilişkili olarak toplumda hassasiyeti yüksek tutma çabası ile alakalı olabilir.

CHP VE MAVİ KİTAP

Bu yıl farklı bir şey de oldu ve daha Mart ayının başında ana muhalefet partisi CHP birden cansiperane bir şekilde konuya girdi. CHP yönetimi, 1916’da Lord Bryce ve Arnold Toynbee tarafından Londra’da yayımlanan *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire 1915-16* başlıklı resmi yayının (*Mavi Kitap*) tamamen bir propaganda malzemesi olduğu, bu kitabın içinde Er-

menilere kötü muamele edilmiş olması ile ilgili tanıklıkların ciddiye alınmaması gerektiğini ve Ermeni soykırımı iddialarının esas olarak bu kitaba dayandığını iddia etti. Ana muhalefet partisinin bu girişimine maalesef hükümet de destek verdi. Gazetelere göre, “Başbakan Erdoğan ile CHP Genel Başkanı Baykal, Ermeni soykırımı iddialarına karşı ‘ortak kampanya’ yürütülmesi konusunda uzlaştı. İki partinin ortak görüşünü yansıtan ve Britanya’da yayımlanan *Mavi Kitap*’ın ‘tarihî bir belge olarak geçersiz ve asılsız’ olduğunu ilan eden bir metin hazırlanacak. Bilimadamları ve tarihçilerden oluşacak bir heyetin gerçekleri araştırması istenecek. Erdoğan ile Baykal Ermeni soykırım iddialarına karşı ortak bir politika geliştirilmesini görüşmek için Meclis’te bir araya geldi. Baykal, Erdoğan’a soykırım iddialarına kaynak olarak gösterilen *Mavi Kitap*’la ilgili olarak TBMM adına Büyük Britanya Avam Kamarası ile Lordlar Kamarası’na gönderilmesi önerilen mektup taslağını sundu.”¹ *Mavi Kitap*’ın yayımlanmasından 89 yıl sonra, CHP’nin ‘aklının başına gelmesine’ sebep olan kişinin, emeklilik günlerini CHP’de milletvekili olarak geçiren emekli büyükelçi Sn. Şükrü Elekdağ olduğunu yine bir köşe yazarımızdan öğrendik.²

Radikal gazetesinde bu konu ile ilgili olarak 14 Nisan 2005 tarihinde bir yazı yayımladım. Yazımda, TBMM’nin 13 Nisan günkü oturumunda İngiliz Parlamentosuna mektup yollama kararı olarak 1916 yılında Lord Bryce ve Arnold Toynbee tarafından yayımlanmış olan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Ermenilerin Uğradığı Muamele, 1915-1916” adlı *Mavi Kitap*’ın ‘yok sayılmasını istemenin’ TBMM açısından düpedüz yanlış olduğunu belirtmiştim. CHP üst yönetimi ile Emekli Büyükelçi Şükrü Elekdağ’ın dile getirmiş oldukları *Mavi Kitap*’ın içindeki bilgilerin ‘mesnetsiz ve asılsız olması’ iddiasının pek geçerli olmadığını, çünkü bu kitabın 2000 yılında yapılan yeni baskısında içindeki tanıklıkları yapan insanların asıl kimliklerinin arşiv vesikalarından bulunarak ilave edilmiş olduğunu belirttim. *Mavi Ki-*

1 9 Mart 2005, *Radikal*.

2 Gündüz Aktan’ın yazısı. 12 Mart 2005, *Radikal*.

tap da yok sayılınca, onun anlattığı her şeyin de yok olacağını iddia etmenin tuhaflığını ortaya koymaya çalıştım. CHP’nin bu ülke meseleleri ile ilgili bir ‘algılama sorunu’ yaşadığının herkes tarafından bilindiğini, ama TBMM’nin bütün üyeleri bu algılama sorunu ile malul ise işimizin çok zor olduğunun altını çizdim. Ve yazıma şöyle devam ettim:

“Şimdi gelelim esas meseleye: CHP’nin üzerinde bu kadar fırtına kopardığı *Mavi Kitap* akademik çevrelerde ne kadar ciddiye alınıyor? Veya ‘Ermeni Soykırımı’ tezini gündeme getiren akademik yayınlarda *Mavi Kitap*’a kaç kişi atıfta bulunmuş acaba? Türkiye’de bazı ciddi üniversitelerde akademik yükseltmelerde kullanılan uluslararası atıf endekslerine artık internet vasıtasıyla girilebiliyor. Yani profesörlük kadrosuna atanmak üzere başvuran birinin ciddi hakemli dergilerde kaç makalesi çıktığına veya bu kişinin yayınlarının dünyada kaç kişi tarafından ciddiye alınıp dipnot olarak kullanıldığını araştırmak pek zor değil. Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi’nde, uzman Zeynep Metin hanımın da yardımıyla yaptığım kısa bir araştırmanın sonuçlarını sizlerle paylaşmak istiyorum: ‘Art&Humanities Citation Index’ kapsamındaki 1131 derginin ve ‘Social Science Citation Index’ kapsamındaki 1801 derginin içinde 1970-2005 (Mart ayı dahil!) yılları arasında başlığında ‘Ermeni Soykırımı’ sözcüğü (armenian and genocide) geçen 108 makale, tartışma ve kitap tanıtım yazısı yayımlanmıştır. Yani 2.932 ayrı derginin bulunduğu veri tabanı içinde karşımıza çıkan 108 yazının içinde sadece 10 tanesi (yazı ile on!) ‘Mavi Kitap’a atıfta bulunmaktadır! Evet, 35 yıllık bir dönem içinde sadece 10 yazar tarafından ciddiye alınıp atıfta bulunmuş bir kitaptan bahsediyoruz. Bu nedenle, Meclis’in İngiliz Parlamentosu’na mektup yazıp ‘Mavi Kitap yok sayılsın!’ diye ricacı olması bu meseleyi yok etmez, en fazla Türkiye’nin siyasi seçkinleri kendilerini dünyaya rezil etmiş olurlar.”

MAVİ KİTAP, TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE ELEKDAĞ’IN CEVABI

Yazı kendi çapında küçük bir tartışmayı tetikledi. Örneğin, içinde yaşadığımız dönemde İngiliz Parlamentosunu hedef alarak TBMM’nin mektup yollaması doğru muydu? BBC Türkçe servisi bu konuda Türkiye’nin eski Londra Büyükelçisi Sn. Özdem Sanberk’in görüşlerine müracaat etti:

“Bunun ne derece rasyonel bir girişim olduğu konusunda benim şüphelerim var. Bir kere, İngiltere gerçekten doğru adres mi acaba bu konuda? Gerçi *Mavi Kitap* olduğu için İngiltere'nin seçildiği anlaşılıyor. Acaba doğru bir adım mıdır? Bundan çok emin değilim. Sebebi de gayet basit. İngiltere hükümeti, AB'ye üye ülkeler arasında, 1915 olaylarının soykırım olmadığını açıkça ifade eden tek hükümettir. Ben o sırada Londra'da olduğum için gayet iyi hatırlıyorum ... Yani, İngiltere hükümeti soykırım konusunda bize karşı en ufak hasmane bir tutum göstermiş değil ... Ama bu [mektup] İngiltere'de bir tartışma açarsa; Türkiye'nin attığı bu adım geri tepmiş olur diye düşünüyorum.”³

Bu arada, İngiltere'nin Türkiye'nin AB adaylığını en çok destekleyen ülke olduğunu ve 2005 yılı yaz aylarında AB dönem başkanlığının Başbakan Tony Blair'e geçeceğini de akılda tutmak gerekiyor!

Yazdıklarım, bu girişimin mimarı olan Sn. Şükür Elekdağ'ı pek rahatsız etmiş ki, 27 Nisan günü bana yine *Radikal* sayfalarında cevap verdi. Cevabında, *Mavi Kitap*'ın 'Ermeni tarihçilerin en önemli kaynaklarından birini oluşturduğunu' ve 'soykırım yalanının temel dayanağı olan ve Türk düşmanlığı yapan' bir eser olduğunu yineledi. Ayrıca, Sn. Elekdağ benim için 'cahil, rezil ve çılgın Taşnak militanının telaşına sahip biri' gibi sıfatlar kullandı. Sn. Elekdağ'ın seviyesine inerek cevap vermeye niyetim yok, ama yazımda 'devletli' kesimin görüşlerin dışında farklı yaklaşımları ileri sürenlerin genellikle 'hıyanet-i vataniye' kanunu kapsamında yargısız infaza tâbi tutulduklarını söylemiştim. Maalesef haklı çıktım.

Burada konuyu biraz daha etraflı olarak ele alacağım. İlk olarak, propaganda meselesine değinmek istiyorum. Bir kitabın propaganda malzemesi olarak kullanıldığını söylemek, kesin olarak o kitabın içindeki bilgilerin tümünün yalan veya yanlış olduğunu anlamına gelmez. Propagandanın iyisi gerçekler üzerine kurulur, külliyen yalan üzerine inşa edilmez. O nedenle *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire 1915-16* başlıklı kitabın 1. Dünya Savaşı içinde propagan-

da işleri ile uğraşan Wellington House isimli resmî bir kuruluş tarafından yayımlanmış olması da o kitabın içindeki bilgilerin tümünün yanlış olduğunu göstermez. Çünkü, eğer bütün bu tür resmî yayınlar propaganda malzemesi olarak sayılacak ise, o zaman 1916'da İttihat ve Terakki hükümetinin çıkardığı *Ermeni Komitelerinin Amâl ve Harekât-ı İhtilaliyesi* (İstanbul, 1332/1916. 323 sayfa) isimli kitabı da propaganda malzemesi olarak kabul etmemiz gerekir. Hele bunların yeni baskılarının TBMM gibi kuruluşların yapmaması gerekir, çünkü kimse ciddiye almaz. Örneğin TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu'nun *Ermenilerin Türklere yaptıkları Mezalim ve Soykırımın Arşiv Belgeleri* (Ankara, 2001) gibi yayınlarının Sn. Elekdağ'ın koyduğu kriterlere göre propaganda malzemesi olma ihtimali hayli yüksektir! Sn. Elekdağ cevap yazısında itirazlarını belli bir sıra içinde anlatmış. Ben de aynı sıra içinde cevap vermeye çalışacağım:

ERMENİ TEZLERİ SADECE MAVİ KİTAP İLE Mİ SINIRLI?

Sn. Elekdağ şöyle bir soru ile başlıyor: 'Kamuoyunun esas bilmesi gereken, soykırım yalanının temel dayanağı olan ve Türk düşmanlığı yapan *Mavi Kitap*'ın çürütülmesi girişiminin, Ayhan Aktar gibi akademik unvan taşıyan bazı kişileri neden bu denli üzdüğü ve telaşa düşürdüğüdür.' *Mavi Kitap*'ın çürütülmesi girişiminden üzüldüğümü ve telaşa düştüğümü söylemek biraz zor. Olsa olsa TBMM üyelerinin yurtdışındaki itibarı hakkında kaygılandığımı söyleyebilirim. Yazımda zaten bu kitabın çok ciddiye alınmadığını ve Ermeni soykırımını kabul etmiş akademisyenler arasında bile pek az referans verildiğini ispatlamıştım. Ama Sn. Elekdağ şu sorunun cevabını hâlâ vermiyor: İngiliz Parlamentosu bu kitabın 'yok hükmünde olduğunu' ilan etse Ermeni meselesi ortadan kalkacak mı? Yâni bu mesele '*Mavi Kitap* gitti; kavgâ bitti' denecek kadar kolay bir iş mi?

İşin kolay bitmeyeceğini meselenin sadece *Mavi Kitap* ile sınırlı kalmayacağını göstermek için küçük bir kaynak taraması yaptım. Harvard Üniversitesi kütüphanesinin web-sitesinde yaptığım küçük bir araştırmanın sonuçlarına göre, Ermeni

108 ³ Türkiye'nin eski Londra Büyükelçisi Özdem Sanberk ile mülakat. BBC Türkçe Servisi, 14 Nisan.

soykırımı konusunda kaynak olarak kullanılabilir olacak bellibaşlı arşiv belgeleri koleksiyonları şunlardır:

a. Rouben Adalian tarafından hazırlanan *The Armenian Genocide in the U.S. Archives, 1915-1918* (Amerikan Arşivlerinde Ermeni Soykırımı, 1915-1918). Yaklaşık 37.000 sayfalık belge koleksiyonunun mikrofilmleri. 1991'de yayımlanmıştır.

b. James L. Barton (Derleyen), *Turkish Atrocities: Statements of American Missionaries on the Destruction of Christian Communities in Ottoman Turkey, 1915-1917* (Türk Mezalimi: Osmanlı Türkiye'sinde Hıristiyan Topluluklarının ortadan kaldırılması ile ilgili Amerikan Misyonerlerinin ifadeleri). Michigan, 1998. 210 sayfa.

c. A. Ohandjian, (Der.) *Österreich-Armenien 1872-1936, Faksimiliesammlung diplomatischer Aktenstücke* (Avusturya Devlet Arşivi Belgeleri). Viyana, 1995. 12 cilt.

d. Arthur Beylerian (Der.), *Les Grandes Puissances, l'empire ottoman et les Arméniens dans les archives françaises, 1914-18* (Fransız Arşivlerindeki Osmanlı Ermenileri ile ilgili belgeler). Paris, 1983. 792 sayfa.

e. Alman devlet arşivlerindeki belgelerin bir kısmı da zaten İngilizceye çevrilmiş ve internette mevcut: <http://www.armenocide.de/>

Bütün bunların dışında, Harvard kütüphanesinde kırimdan kurtulan Ermenilerin çeşitli dillerde yazdıkları toplam 60 kitap bulunuyor. İşin ilginç tarafı da bu kitapların 28 tanesinin 1990 yılından sonra basılmış olması.

Şimdi, böyle bir kaynak ve belge bolluğu varken, kim 1916 yılında yayımlanmış olan *Mavi Kitap*'a referans verir? Elinizde belgelerin orijinalleri varken, 1916 yılında yapılmış derlemenin pek esâmisi okunmaz. Ama Sn. Elekdağ hâlâ 1980'lerde ABD'de büyükelçi olduğu yıllara takılmış kalmış, maalesef o zamandan beri köprü'nün altından çok sular aktı. Yukarıda verdiğim binlerce sayfalık belge ihtiva eden beş derlemenin dördü 1990'larda piyasaya çıkmıştır.

Bu belge ve kaynak yığını karşısında yabancı tarihçilere Arşivler Genel Müdürü Doç.Dr. Yusuf Sarımay'ın 'arşivlerimizi açtık, buyrun' daveti ne kadar etkili olabilir? Yani yabancı doktora öğren-

cisi önce Türkçe gibi zor bir dili öğrenecek, sonra eski yazıyı öğrenecek ve de Dahiliye Nezareti - Şifreli telgraflarını çözecek. Peki, öğrenci bütün zorluklara katlandı, ama resmî görüş ile tam da uyumlu olmayan bir yayın yaptı. Ne olacak? Arşivde çalışma izni devam edecek mi? Bunlar da ayrıca düşünülmesi gereken meseleler.

BÜTÜN MİSYONERLER "TÜRK DÜŞMANI" MI?

Mavi Kitap'ın içindeki tanıklıkların niteliği hakkında yazmak istemiyorum. *Birikim*'in bu sayısında Dr. Taner Akçam'ın yazısına göz atarsanız, bu tanıkların kim olduğu hakkında ve Elekdağ - McCarthy ikilisinin nasıl bir skandala imza attıklarını konusunda ayrıntılı bilgi edinebilirsiniz. Fakat, bir konuya dikkat çekmek istiyorum: Sn. Elekdağ bana verdiği cevapta, 'Türk düşmanı Amerikalı misyonerler'den bahsediyor. Ülkemizde bir zamanlar bulunmuş olan bu insanlar hakkında kapsamlı, ayrımcı ve hatta ırkçı bir genelleme yapmanın doğru olmadığını düşünüyorum. Yani bütün misyonerler Türk düşmanı mı? Mesela, masamın üzerinde her zaman bulduğum Türkçe-İngilizce sözlüğü hazırlayan Sir James W. Redhouse'u ne yapacağız? Merhum Redhouse'ın da eserini 'American Board of Commissioners for Foreign Missions' isimli misyoner örgütü için hazırladığını biliyoruz. Sözlüğün 1861 yılında ilk baskısı yayımlandığında Osmanlı Türklerinin Batılı anlamda bir sözlüğü olmadığını ve bir Hıristiyan Arnavut olan Şemseddin Sâmî [Fraşeri] Bey'in *Kamus-u Türkî* (İstanbul, 1899) isimli sözlüğü hazırlaması için 38 sene geçmesinin beklendiğini bir hatırlayalım lütfen.

Geçenlerde, Sn. Elekdağ bir TV kanalında Ermeni meselesi konusundaki son girişimlerin dışarıdaki Türk diplomatlarının elini güçlendirdiğini söylüyordu. Herhalde, *Mavi Kitap* hakkında TBMM'nin yolladığı mektuptan bahsetmiyor? O mektuptaki 'Türk düşmanı Amerikalı misyonerler' hikayesini, mesela Washington Büyükelçimiz Faruk Logoğlu yanılıp Beyaz Saray'dakilere tekararlarsa Amerikan yönetiminin cevabı biraz ters olabilir diye düşünüyorum. Malum, Neo-Con takımının pek dindar olduğunu ve günün belli sa-

atlerinde Beyaz Saray'da toplamı dua ettiklerini duyuyoruz! Fakat Tahran'daki büyükelçimizin elinin rahatladığını söyleyebiliriz, o İran yönetimine 'Türk düşmanı Amerikalı misyonerler' hakkında aklına gelen her şeyi söyleyebilir herhalde.

Misyonerler hakkında bu tip toptancı yargılar yerine, yukarıdaki künyesini verdiğim James Barton'un derlemesi veya Rouben Adalian'ın mikrofilm koleksiyonu içinde tehcirin hangi şartlar altında yapıldığını dile getirmiş olan bazı misyoner raporlarını bulmak veya bu tip belgeleri Amerikan Milli Arşivleri içinde aramak daha doğru olmaz mı? Tabii bu işlerle uğraşmak için oturup çalışmak lazım. Halbuki milliyetçi-mukaddesatçı amigoluğa ve yabancı düşmanlığına sığınarak işin üstesinden gelmek mümkün zannediliyor. Bu bağlamda, *Radikal* gazetesinde 4 Mayıs tarihinde yayınladığım ikinci yazıda bu tembellik meselesinin üzerinde durmuş ve şunları yazmıştım:

"Elimizi vicdanımıza koyalım, genç ve parlak bir akademisyen üzerinde bu kadar sınırlama olan bir konuda neden çalışsın? Konu mu yok? Resmi görüşün kâbus gibi insanın üstüne geldiği, aksine en ufak bir çıkışın doçentlik sınavında çakmak veya üniversitede kadro alamamak gibi sonuçlarının olacağı bir yerde '18. yüzyılda Manisa Sancağı' gibi bir tez yaparsınız olur biter. Ermeni kıyımı üzerinde çalışmak için çok azimli ve inatçı olmak lazım. Böyle gençlerin çoğu borsacı oluyor zaten. Geriye kim kaldı? Hemen söyleyeyim: yetenek açısından orta karar, salla başını al maaşını havasında, dil bilmeyen, entellektüel özellikleri bilimadami niteliklerinin çok gerisinde kalan ve büyüklerinin sözünden hiç çıkmayan bir insan malzemesi. Birbirini tekrarlayan tezler, ağırlıklı olarak 'Türkün Türke propagandasına dönük' çalışmalar ve Kapıkule'nin ötesinde hiçbir değeri olmayan kitaplar. Bunlar için tarihçi olmak ile belediyede çalışmak arasında hiçbir fark yoktur. Tarihçilik herhangi bir iş gibidir. Konuya sarılmak, coşku duymak o konu ile yatıp kalkmak söz konusu değildir. Tembellik esastır. Bunların biraz daha 'uyanık ve paragöz' olanları hele bir de İttihatçı üniformalarını giyip, çizmelerini çekerlerse artık her şeyi savunabilirler. Teşkilat-ı Mahsusa vatansever bir örgüt, onun şefi Dr. Bahaettin Şakir ise bir kahraman olur. Zaten sözlerine devletin devamlılığı ve bekası lafları ile başlarlar. Artık 'kurşun atan da bir, yiyen de bir' olmuştur."

MAVİ KİTAP'A KAFAYI TAKMIŞ OLMAK VE TİFÜS MESELESİ

Sn. Elekdağ'ın cevabında haklı olduğu bir tek nokta var, o da şu: Ben Sn. Elekdağ'ın *Mavi Kitap*'a yıllardır kafayı takmış olduğunu açıkçası bilmiyordum! Akademisyen olarak Ermeni meselesi hakkında çıkan kitap ve makale türü yayınları takip etmeğe çalıştığım için, Sn. Elekdağ'ın 2001 yılında Londra'ya kadar gidip *Mavi Kitap*'ın yeni baskısının piyasaya sunulduğu toplantıda konuşma yapması ile ilgili gazete haberi gözümünden kaçmış, kusura bakmasın. Sn. Elekdağ'ın uyarısı üzerine *Hürriyet* gazetesinin 14 Şubat 2001 tarihli nüshasına internetten baktım. Maalesef bu haberi bulamadım. Herhalde, çok küçük bir haber olmalı ki gazetenin internetteki sayfasına da koymaya değer bulmadılar. Belki de bu haber, 14 Şubat 'Sevgililer Günü' telaşında kaynadı gitti.

Son olarak, Sn. Elekdağ Tifüs gibi salgın hastalıkların 1915'te Anadolu'da asker ve siviller arasında ölümlere sebep olduğunu gündeme getirerek yazısında 'tehcir sırasında Ermeni kafilelerin başına musallat olan belki de en büyük felaket ölümcül salgın hastalıklardı. Türk ordu birlikleri de aynı durumda olduklarından, Ermenilere ve diğer sivillere yardım edilemedi' demektedir. Bu konu hakkında yazılmış en yeni kitap olarak Prof. Hikmet Özdemir'in kitabını okumamı tavsiye etmektedir.⁴ Açıkçası, '1915 yılında Osmanlı Ermenilerine ne oldu? Yahu, 1890'larda Bursa'da yaklaşık 46.700 Ermeni varken, 1927 Nüfus Sayımında sadece 2 (yazı ile iki!) tane Ermeni kaldığı görülüyor. Bunu nasıl açıklarsınız?' diye soran bir sosyal bilimciye salgın hastalıklarla ilgili bir kitabı tavsiye etmek, ne yalan söyleyeyim, bana pek dürüstçe gelmiyor. Tabii ki 1915'te Ermeniler arasında salgın hastalıklardan da ölen olmuştur, ama 'devletlü' takımının bu günlerde kelle sayarak aslında 1915'te çok bir şey olmadığını ispata yönelik hesaplar içinde olduğunu gördüğüm zaman Prof. Özdemir'in kitabının zamanlamasının bu eserin aka-

4 Hikmet Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümle, 1914-1918*. Ankara: TTK, 2005.

demik yetkinliği üzerinde olumsuz bir etki yaptığı kanaatine varıyorum.

“YENİ İTTİHATÇILIK” ÜZERİNE

Artık Ermeni meselesi ile ilgili tartışmalarda kendini çok belirgin bir biçimde ortaya koyan bir tür ‘Yeni İttihatçılık’ zihniyeti ile karşı karşıya olduğumuzu düşünüyorum. Günümüzde ‘Devletlü’ kesiminin Ermeni mesellesinde kurmuş olduğu savunma hattı giderek ‘Yeni İttihatçılık’ zihniyeti çizgisinde gelişmektedir. Aslında, Kemalist Türk milliyetçiliği içinde bu zihniyet bir alt-akıntı olarak her zaman mevcuttu. Bizim çalışmalarımızda ‘Türkleştirme politikaları’ olarak adlandırdığımız ve Türkiye’de devlet ile gayrimüslim azınlıklar arasındaki ilişkilerde ‘azınlık karşıtı politikalar’ şeklinde biçimlenen bu uygulamalar yakın dönemde çeşitli tarihsel anlarda kendisini göstermiştir.⁵ Örnek vermek gerekirse, 1923-24 Türk - Yunan Nüfus Mübadelesi, 1934 Trakya Yahudi olayları, 2. Dünya Savaşı yıllarında uygulanan Varlık Vergisi, Türkiye’nin ‘Kristallnacht’⁶ sayılan 6-7 Eylül 1955 olayları ve nihayet 1964 yılında İstanbul Rumlarının sınır dışı edilmesi gibi...

Cumhuriyetin ilk yıllarında Kemalist kadro tarafından yeniden tanımlanan Türk milliyetçiliği Türkiye’de dinsel alanın tamamen devlet kontro-

lü altına alınmasını amaçlamış ve bu amaca uygun olarak Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Tekke ve Zaviyeler kapatılmış dinsel alanın kendi içindeki tartışmalar dondurulmuş, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile de eğitim tamamen devlet tekeli içine alınmıştır. Doğallıkla bu düzenlemeler son Osmanlı döneminin Milli Mücadeleye destek vermiş olan dindar/muhafazakar seçkinlerini rahatsız etmiş ve bu insanlarla Ankara yönetimi arasında belli bir soğukluk ve mesafe oluşmuştur. Esas olarak İstanbul’da kendi köşesine çekilen bu kişiler ‘eski rejimden intikal eden her şeyi muhafaza etmeye çalışan’ bir tür kültürel muhafazakârlık misyonu üstlenmişler ve ağırlıklı olarak bu çizgide edebi ürünler vermişlerdir. Bu kesimden devlet memuru olarak çalışanların bile Kemalist ideoloji ve onun temsil ettiği kaba pozitivizm ile aralarına mesafe koymuş olduklarını unutmamak lazımdır. Birçok bakımdan farklı noktalarda bulunsalar bile Yahya Kemal, Abdülhak Şinasi Hisar, Ahmet Hamdi Tanpınar ve E. Hakkı Ayverdi gibi isimler sanki Osmanlı’dan intikal etmiş birer aristokratik temsilci ve kent kültürünü özümsemiş bireyler olarak yaşamışlar ve öyle algılanmışlardır.

Toplumsal değişimin sınırlı olduğu tek parti yıllarından sonra, Soğuk Savaş dönemi ile birlikte kırdı yaşanan hızlı toplumsal değişimin tetiklediği kentleşme süreci Kemalist milliyetçileri bir açmaza sürüklemiştir. Bir yandan 1960’ların hızlı getirdiği siyasallaşma ve 1970’lerin yükselen sol hareketi karşısında, taşradan kopup gelen kitlelere 29 Ekim törenlerinin orta mektep müsamesesi kokan hamaset havasından başka bir şey sunamayan Kemalist seçkinler o güne kadar mesafeli davrandıkları ve sürekli kontrol altında tutmak için çaba sarfettikleri dinselliğe tekrar sarılmak zorunda kalmışlardır. Burada, Dr. Yüksel Taşkın’ın Türk-İslâm sentezi ile ilgili yazısında vurguladığı gibi, yeni bir eklemlenme yaşanmıştır. Bu yeni eklemlenmede Türk-İslâm sentezini savunan kadronun, ‘Osmanlı geçmişi Türk unsurunun hakimiyetine indirgemeleri ve İslâm öncesi ve sonrası tarihe de milliyetçi retrospektif bakışla anakronik anlamlar yüklemeleri’ mümkün

5 Bu politikaları şöyle tanımlamıştık: ‘Türkleştirme politikalarından kasıt, sokakta konuşulan dilden okullarda öğretilen tarihe; eğitimden sanayi hayatına; ticaretten devlet personel rejimine; özel hukuktan vatandaşların belli yörelerde iskan edilmelerine kadar toplumsal hayatın her boyutunda, Türk etnik kimliğinin her düzeyde ve tavizsiz bir biçimde egemenliğini ve ağırlığını koymasındır.’ Bkz. Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve ‘Türkleştirme’ Politikaları*. İstanbul: İletişim yayınları, 2000. s. 101.

6 9 Kasım 1938 gecesi tüm Almanya’da Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi (NAZI) tarafından tezgahlanan bir toplu hareket ile Yahudilere ait işyerleri, evler ve ibadethanelerin camı çerçevesi kırılmış ve içindeki mallar yağmalanmıştır. Yerlerdeki cam kırıklarının sokak ışıkları altında parlaması nedeniyle o geceye ‘kristal gece’ ismi verilmiştir. 9 Kasım gecesi yaklaşık 7000 işyeri yakılıp yıkılmış, 100 Alman Yahudisi hayatını kaybetmiş ve 30.000 Yahudi göz altına alınmıştır. Nazi İktisat Bakanı Walter Funk’un bir hafta sonra çıkardığı kararname ile işyerleri tahrip edilen Yahudilerin dükkanlarını tamir edip tekrar açabilmeleri için dükkan sahipliğinin Aryan ırkından kişilere geçmesi şart koşulmuştur. Bu olayla birlikte Alman ekonomisinin ‘Aryanlaşması’ süreci tamamlanmıştır. Bkz. Lucy Dawidowicz, *The War against the Jews, 1933 - 45*. Middlesex: Penguin Books, 1979. s. 136 - 138.

olabilmiştir.⁷ Osmanlı tarihinin ‘Türkleştirilmesi’ sürecinin sonunda çok dinli ve çok millletli kozmopolit bir toplumsal yapı tekdüze, homojen bir hale getirilmiş ve Osmanlı toplumu içindeki gayrimüslimlerin durumu da aynen bugünkü anlayışa uygun olarak güvenilmez, yabancıların ajanı olmaya müsait bir noktaya indirgenmiştir.

20 Temmuz 1974 akşamı, yani Kıbrıs hareketinin ilk gecesinde, Devlet Televizyonunda haberlerden sonra zamanın Diyanet İşleri Başkanı Lütfi Doğan’ı resmî kıyafeti ile ekrana çıkararak ‘İslâm da Şehitlik’ üzerine vaaz verdirten CHP-MSP koalisyonu sıkıştığı anda kamu alanında dinin meşrulaştırıcı kullanımına yeşil ışık yakmıştır. Türk-İslâm sentezinin örgütsel ifadesi olan Aydınlar Ocağı’nın muhafazakarlık ile milliyetçiliği birleştirmesi ve özellikle 1979 İran Devriminden sonra ortaya çıkan ve İran devriminden etkilenmiş İslâmcı gençleri sapkınlıkla damgalayan bir tavır içine girmesi ‘devletli’ kesiminin ihtiyaçlarına cevap veren yeni reçete olmuştur. Böylece, 1950’lerden itibaren başlatılmış olan bilinen Türk vatandaşlarına uygulanan anti-komünizm propagandası da içinde yaşayacağı daha anlamlı bir mecra bulmuştur. Türk muhafazakarlığının dönüşüm geçirerek bu şekilde devreye sokulması ile, bir yandan 1930’ların kaba pozitivist kafa yapısına sahip, vatandaş ile ilişkisini Halkevleri’nde köycülük faaliyetleri ile sınırlı tutan, İslâmiyeti de zamanla terk edilmesi gereken ‘bâtıl itikadlar bütünü’ olarak gören ‘Homo Kemalizm’ insan modeli rafa kaldırılmış, diğer yandan da 12 Eylül 1980 darbesi ile yeni bir meşruiyet arayışına giren askeri yönetimin istediği ‘aşırı ideolojilerden uzak, vatana millete hayırlı gençler yetiştirilmesi’ işinin ideolojik rehberliği Türk-İslâm sentezi doğrultusunda düşünen kadrolara ihale edilmiştir.

Bugün kentli üniversite mezunları arasında varlığını gözlemlediğimiz aşırı milliyetçi davranışlarının kökeninde bu gençlerin lise yıllarında okudukları Türk-İslâm sentezine uygun olarak yazılmış olan ‘Millî Tarih’ ve ‘Millî Coğrafya’ kitaplarını aramak lazımdır. Bu kitapların yazımında 12 Ey-

lül’ün tornasından geçerek ‘Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu’ ismini almış kuruluşta yuvalanan heyetin de büyük katkısı vardır. Bunun yanı sıra 1970’lerin sonundan itibaren elektrik kullanımının yaygınlaşması sonucunda -orta ve alt sınıfların yegane eğlencesinin televizyon seyretmek olduğu göz önünde tutulduğunda- bu işin sadece ders kitapları ile sınırlı kalmadığı, aksine tüm toplumun 1980’lerde bir milliyetçi endoktrinasyon sürecinden geçtiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda, 12 Eylül döneminde yargılanan MHP genel başkanı Alparslan Türkeş’in askerî mahkemede söylediği, ‘ideolojimiz iktidarda; biz ise zindanlardayız’ sözü doğru ve anlamlı bir tespittir.

1989 yılında eski Doğu Bloğunun çökmesiyle ilk olarak Kemalist Türk milliyetçiliği burnunu Misak-ı Milli sınırlarının dışına uzatmaya başlamış, Süleyman Demirel’in ‘Adriyatik’ten Çin Seddine kadar uzanan Türk dünyası’ formülasyonu ile dış politikada emperyal vizyon’un veya ‘Yeni İttihatçılık’ın önü açılmıştır. Buna 1980’lerde başlayan ve yaklaşık onbeş yıl devam eden silahlı Kürt milliyetçi hareketinin toplumsal yapıda yarattığı tahribatı ve PKK ile mücadelede devreye sokulan gayri nizami harp taktiklerini de ilave ettiğimiz zaman ortaya çıkan atmosfer çok ürkütücü olmaya başlamıştı. Devlet adına bir takım silahşörlerin eylemler yaparak Türk milletinin düşmanlarına gerekli dersi verdikleri, nizami ordu dışında var olan küçük grupların eylemlerde buldukları bir mitolojik ortam sanki hayata geçmiştir. 1960’larda Orta Asyacı milliyetçiliği popüler çizgi roman kahramanının kişiliğinde vülgarize eden *Karaoğlan* ikonu sanki dergi sayfalarından çıkmış, kılıç kalkan yerine elinde modern silahlarla Türk milletinin makûs talihine karşı savaş açmıştır.⁸ 1996’da dönemin Başbakanı Tansu Çiller’in Susurluk çetesi mensubu Abdullah Çatlı’nın ölümünden sonra yaptığı konuşmada, “Bir ülke, millet ve devlet uğruna kurşun atan da, kurşun yiyen de bizim için saygıyla anılır, onlar şerefli dirler” sözleri artık ‘Yeni İttihatçı’ zihniyetin devlet katındaki meşruiyetinin ve say-

7 Yüksel Taşkın, ‘Muhafazakâr Bir Proje Olarak Türk-İslâm Sentezi,’ *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık*. Cilt 5. İstanbul: İletişim yayınları, 2003. s. 385.

8 ‘Karaoğlan’ çizgi romanı hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. Levent Cantek, *Erotik ve milliyetçi bir ikon: Karaoğlan*. İstanbul: Oğlak yayınları, 2003.

gınlığının göstergesi olmuştur.⁹ Aynı yıl 4 Ağustos tarihinde, 1922 yılında Tacikistan'da bir küçük silahlı çetenin başı olarak Bolşeviklere karşı savaşırken ölen Enver Paşa'nın kemikleri yurda getirilmiş ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in ve bazı bakanların katıldığı 'devlet töreni' ile Hürriyeti Ebediyye tepesinde toprağa verilmiştir. Törende yaptığı konuşmada Demirel, 'Enver Paşa'nın 74 yıllık sürgün ve vatan hasretinin sona erdiğini [ve] Enver Paşa'nın Tacikistan'da bulunan mezarının bir türbe gibi ziyaret edildiğini' dile getirerek 'hatası ve sevaplarıyla tarihe mal olmuş Enver Paşa'nın halkın gönlünde bir kahraman olduğunu' sözlerine eklemiştir.¹⁰

Dikkat edilirse, önce Teşkilat-ı Mahsusa eylemlerine benzer gayri nizami birliklerin bir mücadele içinde kullanılması fikri popüler, sevimli ve kabul edilebilir hale getirilmekte ardından da bu tür mücadeleyi yakın tarihte yönetmiş olan Enver Paşa ve günümüzde Abdullah Çatlı gibi gerçek kişiler devlet büyüklerinin ağzından kutsanmaktadır. Böylece maceraperest, serdengeçti, kelle verip kelle alan, eli silahlı vatansever tipinin halk arasında belli ölçüde idolleştirilmesinin önü açılmıştır. İçinde yaşadığımız günlerde, artık eli silahlı vatansever tipinin *Kurtlar Vadisi* gibi TV dizilerine arzı endam etmesini ve bu dizilerin izlenme rekorları kırmasına hiç hayret etmemek lazımdır.

Tekrar Ermeni meselesine dönersek, 1980'ler boyunca Kürt milliyetçi hareketinin yarattığı düşük yoğunluklu savaş sürekli can alırken, yaklaşık 40 Türk diplomatı Ermeni milliyetçisi ASALA terör hareketinin kurbanı olurken yaşanan hadiseler esas olarak şu önermeler dahilinde anlaşılmaya ve kamuoyuna takdim edilmeye çalışılmıştır:

a. Ülkenin birlik ve bütünlüğü tehdit altındadır, Sevr Antlaşması tekrar gündemdedir;

b. Masum Türk Milleti iç ve dış güçler tarafından çeşitli tehditler altındadır;

c. Tarih boyunca ezilen ve haksızlığa uğrayan bizlere iftira edilmekte ve milletin haysiyeti ile oynanmaktadır.

9 DYP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller'in TBMM'de DYP Meclis Grubunda yaptığı konuşma. Bkz. 28 Kasım 1996, *Milliyet*.

10 5 Ağustos 1996, *Zaman*.

Savunma hattı bu şekilde kurulduğunda bu söylemin dışında bazı fikirleri dile getirmeye çalışan aydın ve yazarlar da 'mütareke basını' suçlaması ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu yaklaşımın tipik bir örneği şöyledir:

"İmparatorluk 1. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmıştı. Her yanı işgal altındaydı. Türkiye paylaşılıyordu. Osmanlı'nın hainleri 'mütareke' imzalamış, bunu reddeden güçler Anadolu'da silaha sarılmıştı. Başlarında Mustafa Kemal Paşa vardı. Kuvayı Milliye (ulusal güçler) direniyordu. Yeni ve özgür bir vatan kurulacaktı. İşgal altındaki İstanbul basınının bir bölümü ise Kuvayı Milliye ile Mustafa Kemal Paşa'ya sövüyor, işgalcilere ve büyük devletlere vicık vicık yağ çekiyordu. O dönemin hain basını "mütareke basını" diye tanımlanır. Mütareke basınının hain, satılık, işbirlikçi kalemleri vardır. Aynen günümüzde olduğu gibi."¹¹

Bu söylem, Türk milli kimliği içinde çok hassas bir noktanın üzerine vurmakta ve 1918'de işgal altındaki İstanbul'da Müslüman halkın yaşadığı travma'ya gönderme yapmaktadır.¹² Bilindiği gibi, dedelerimizin yaşadığı bu travma daha sonra Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih ders kitaplarına yerleştirilecek ve sonraki yıllarda kitle iletişim araçları marifeti ile Türk milli kimliğinin köşe taşı haline getirilecektir. Yeni yetişen çocuklar her ne kadar bu travmayı yaşamamış olsalar bile 'sanki kendileri yaşamış gibi' bunun ezikliğini, köşeye sıkışmışlığını ve korkusunu sürekli taşıyacaktırlar. 1980'lerde Türk-İslâm sentezci heyetin yazmış olduğu 'Milli Tarih' ders kitapları önceleri sadece 1918 yılına mahsus olan korku inşası sürecini daha da derinleştirerek Türk tarihinin her dönemine yaygınlaştırmayı becermiştir.¹³

11 Emin Çölaşan, 2 Mart 2002, *Hürriyet*.

12 1918'de yaşanan travma'nın Ermeni meselesi ile birlikte tartışıldığı bir yazı için bkz. Ayhan Aktar, 'Son Osmanlı Meclisi ve Ermeni Meselesi: Kasım - Aralık 1918, *Toplum ve Bilim*. No. 91, Kış 2001/2002. s. 142-165.

13 Dr. Taner Akçam, *Hürriyet* yazarı Ertuğrul Özkök'ün Ermeni meselesi hakkındaki bir yazısını analiz ederken Özkök'ün şu tespitlerini alıntılıyor: "Yani milletçe, sürekli olarak sanık sandalyesinde oturuyoruz, ama kimse bizim savunmamızı işitmek dahi istemiyor" (17 Mart 2005, *Hürriyet*). Bu noktadan kalkan Akçam şunları söylüyor: 'Birşeyin altını özenle çizmekte fayda vardır: Eğer, Türkiye'nin en kuvvetli gazetecisi bile "zavallıları" oynuyor, kendisi ve kendisi gibi olanların "gerçek mağdurlar" olduğunu yazıyorsa, bu ruh hali son derece ciddiye alınmak zorundadır. Köşeye sıkışmışlık hali,

Yukarıda özetlemeye çalıştığım nedenlerle, ‘Yeni İttihatçı’ zihniyet ve onun Ermeni meselesine yaklaşımı bir yandan Kemalist Türk milliyetçiliğinin ‘azınlık karşıtı’ alt-akıntısının su üzerine çıkması ve diğer yandan da son 25 yılda yaşananlarla çok alakalıdır. İslâmcı hareketin yükselişi, AB perspektifine karşı olan kesimlerin tipik içe kapanmacı zenofobik dürtülerin harekete geçmesi gibi süreçler de bu zihniyetin kemikleşmesine katkı yapmaktadır.¹⁴ Ama burada vurguladığım mesele, basit bir MHP oylarının yükselişi olarak algılanacak bir iş değildir. MHP’nin ulusal % 10’luk seçim barajını aşamayıp Meclis dışında kaldığı bir dönemde ‘Yeni İttihatçı’ zihniyetin Ermeni meselesinde bu denli egemen olması ve sıkıştığı durumda ise ‘Olduysa oldu! İcap ederse gene yaparız!’ tonunu ve konuşma üslubunu tercih etmesi aslında çok vahimdir.¹⁵ Bütün bunlara ilaveten bu sert tavrı ortaya koyanların tipik bir MHP sempatzımanı olmaktan ziyade çağdaş, kentli, laik cenahtan ve CHP ideolojisine yakın ke-

artık gerileyecek bir başka yer olmadığına inanma hali, ulusları büyük barbarlıkların eşğine getirmiştir. Tarihimizi biraz bilenler, İttihatçı önderlerin ruh halinin, aynı Özkök’de dile gelen ruh hali olduğunu bilirler. Onları, Ermenilere karşı büyük bir imha savaşına iten, Batı’nın kendilerine büyük haksızlık yaptığına olan derin inançları idi. Ermeniler, içerde bu oyunun bir parçası olarak görüldüler. Türklere yapılan haksızlık o boyutlarda idi ki, Türklere kendi davalarını ulus olarak var olmak ve yok olmak sorunu olarak kavradılar.” Bkz. Beyaz Türk Faşizmi II. Agos, Mart 2005.

- 14 Bu bağlamda ‘Türk Dostu’ Amerikalı tarihçi Prof. Justin McCarthy’nin CHP yönetimi tarafından davet edilip TBMM’de konuşma yapması çok anlamlıdır. Özellikle, McCarthy’nin konuşmasından aldığımız aşağıdaki cümleler ‘söyleyene değil; söylenene bak!’ sözünü akla getirmektedir. McCarthy şöyle diyor: ‘Bir tarihçi olarak, bir grup ya da herhangi bir ülke kendi tarihi hakkında yalan söylemeye zorlandığında çok kızıyorum. Burada bahsettiğim siyasi sorun, Avrupa’nın Türkiye’ye yaptığı çağrılarla ilgili. Avrupa’ya göre, Türkiye, AB’ye girmeden önce, Ermeni soykırımını itiraf etmeli. Ben, buna çok kızıyorum. Türk tarihi hakkında yalan söylemeyi kabul ederek, Türkiye Avrupa’ya girecekmiş ... Türklere boyun eğmeyecektir; çünkü, boyun eğerse yanlış bir şey yapacaklarını çok iyi biliyorlar. Sizden bir giriş ücreti olarak yalan söylemenizi talep eden bir kuruluşa üye olmak doğru olur mu?! Dürüst bir kişi, eğer sen yalan söyleyip babanın katil olduğunu itiraf edersen bize katılabilirsin diyen bir kuruluşa üye olur mu?! ... Avrupa Birliğinin talebi ne olursa olsun, ben, Türklere inandırıcı değilim. (Alışlar)’ Justin McCarthy’nin 24 Mart 2005 tarihinde TBMM’de yaptığı konuşma (<http://www.tbmm.gov.tr/>)

15 Murat Belge, “Taş Gibi Olmak”, *Radikal*, 1.4.2005.

simlerden çıkması meselenin kökenini başka noktalarda aramamızı gerektirmektedir.

Ermeni meselesi ile ilgili olarak, Cumhuriyet’in ilk yıllarında Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının İttihatçı liderler ile aralarına koymuş oldukları mesafenin pek gündeme gelmediği görülmektedir. ‘Yeni İttihatçı’ zihniyetin takipçileri 23 Ocak 1913 Babıali baskını ile iktidara el koyan İttihat ve Terakki yönetimi ile Milli Kurtuluş Savaşı sonrası kurulan Cumhuriyet yönetimi arasında tam bir devamlılık tezi olduğunu savunmakta ve onların deyimi ile ‘Lozan’da borçlarını devraldığımız son Osmanlı hükümetinin Ermeni meselesindeki hatalı tutumu olduğunu itiraf edemeyiz çünkü bu durum bizi de bağlar’ gibi bir yaklaşım ile sanki iki devlet arasında bir siyasal süreklilik varmış gibi davranmaktadırlar.¹⁶

İlk olarak, iki devlet arasında siyasal süreklilikten bahsetmek mümkün değildir. Cumhuriyet rejimi Osmanlı devletinin tüm siyasal yapısını, saltanat ve hilafeti, birçok kültürel kurumları ve hatta yazısını bile reddi miras eylemiştir. İkinci olarak, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları İttihatçı liderlik ile aralarına mesafe koymuşlar, Milli Mücadele devam ederken onların Anadolu hareketine katılmalarına izin vermemişlerdir.¹⁷ Hat-

16 Aslında emekli diplomat olarak bu konuda son derece mütevil görüşleri olan Sn. İlder Türkmen bile Neşe Düzel’in sorularına bakın nasıl cevap veriyor: ‘N. Düzel - Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkarak yeni bir cumhuriyet kurdu. Osmanlı’nın suçlarından dolayı ceza görür mü? Ya da uluslararası hukuka göre cezalandırılması gerekiyor mu?’

1. Türkmen - Ceza diye bir şey yok. Hem Türkiye’nin ‘Bunu Osmanlı yaptı, ben yeni bir cumhuriyetim’ demesine de imkân yok. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu’nun devamı bir devlet. Biz Osmanlı’nın bütün borçlarını ödedik. Komünistler Rusya’da iktidarı aldıktan sonra hiçbir şey ödemezken, biz, rejim değişikliğinden sonra borçlarını ödeyen nadir devletlerden biri olduk. Osmanlı’nın sistemini, dine dayalı olmasını, istibadını kötüledik ama tarihimizi reddeden bir ülke olmadık biz. Ayrıca böyle bir olayın yaşandığına, Osmanlı döneminde, tarifine uygun bir şekilde soykırım suçunu işlendiğine inanmıyoruz. Osmanlı’nın mirası içinde jenosit suçunu yok. Olmayan şeyi nasıl kabul edelim. Ama nazari olarak, farz edelim, dedik ki, ‘Tamam Osmanlı suçlu.’ O durumda bile kime ceza verilecek? 11 Nisan 2005, *Radikal*.

17 Enver Paşa’nın bir Alman denizaltısı ile ülkeyi terk etmesinden sonraki faaliyetlerini anlatan ve Anadolu hareketi ile ilişkilerini aydınlatan yeni bir makale için bkz. Şuhnaz Yılmaz, ‘An Ottoman Warrior Abroad: Enver Paşa as an Expatriate,’ *Middle Eastern Studies*. cilt 35, no. 4 (Ekim 1999) s. 40 - 69.

ta İttihatçı liderlerin Ermeniler tarafından öldürülmesinden sonra kalan kılıç artığı İttihatçılar 1926'da İzmir suikastine karıştıkları için asılmışlardır. 'Yeni İttihatçı' zihniyetin takipçileri açısından bu farkların pek bir önemi yoktur. Bu farkların önemini yitirmesi ise ancak tek bir şekilde mümkün olabilir: Cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemal ve arkadaşlarının İttihatçı liderler ile aralarına koydukları mesafe giderek kaybolmuş ve 1980 sonrası yaşananların sonucu olarak dünyayı izah etme biçimi giderek 'Yeni İttihatçı' bir kisveye bürünmüştür. Maalesef 'Yeni İttihatçı'ların bu durumda, 1915'te Ermeni tehcirini gerçekleştiren kadrolarla aynı siyasal kültüre sahip oldukları ve benzer siyaset anlayışını bugün de sürdürdükleri ortaya çıkmaktadır. Bu gerçekten vahim bir durumdur.

DİPTEN GELEN DALGA

Yukarıda anlattığım vahim durum içimizi karartmaya başladığı noktada bu sefer olumlu sayılabilecek bazı gelişmeler de oldu. Bu yıl ilk defa sokaktaki insanlar Ermeni meselesini tartışmaya başladılar. 1980'lerde diplomatlara yönelik ASALA terörünün kemikleştirdiği resmi görüş artık zaman aşımına uğradı ve sağından solundan tel tel dökülmeye başladı. 1990'lardan itibaren toplumsal köken, etnik/dinî kimlik gibi konularla tanışan, silahlı Kürt milliyetçi hareketini yaşayan, Çeçen ve Bosna savaşlarını TV'den naklen izleyen ülkemizde artık eski çeyiz sandıkları açıldı ve küf kokulu bohçalar ortaya serildi. Bu dipten gelen dalganın ilginç göstergelerinden biri de Fethiye Çetin'in *Anneannem* kitabının best-seller olmasıdır.¹⁸ Palu'da Hovannes ve İsguhi Gadaryan'ın kızı olarak doğan Heranuş, Jandarma onbaşı Hüseyin'in kırımdan kurtardığı bir çocuk. Kitap, hayatını bir Müslüman olarak yaşayıp ölümünden önce torunu Fethiye'ye Ermeni kırımını anlatan Heranuş Hanımın hikayesi. Göz yaşartıcı bir hikaye.

Her ne kadar siyasi yelpazede Fethiye Çetin'den çok farklı bir noktada konumlanıyor olsa da benzer bir duyarlığa sahip olan Sivaslı Ahmet Turan Alkan, 1915'ten bahsederken şunları söylüyor:

18 Fethiye Çetin, *Anneannem*. İstanbul: Metis yayınları, 2004.

"Ermeni meselesi, Anadolu'nun Türk ve Müslüman ahalisi için de bir 'trajedi' sayılır; buradan hareketle 'Ermeniler de şu kadar Müslüman-Türk kesti' iddiasını öne çıkararak bir nevi denklik iddiasında bulunuyor değilim. Bu 'bizim' için de bir trajediydi çünkü çok iyi komşularımızdan olduk. Evvelen meslek sahibi, işinde uzman ve üretken nüfus ihtiyacı içinde olduğumuz demlerde Ermeniler ve Rumlar, ülkenin -sanayi olmasa bile- imalat ve ticaret sektörüne mühim katkılarda bulunuyorlardı. Muhaceret ve Mübadele'den sonra Türkiye'nin, zenaate dayalı üretim konularında milletlerarası kapitalizmin ürünlerine karşı tamamen mukavemetsiz kalması genellikle gözden kaçırılan bir noktadır ... gayrimüslim nüfusun, Müslümanlarla neredeyse aynı dünya görüşünü, hayat tarzını, gelenekleri ve kültürü, şehir hayatını ışıklandıracak bir medenî seviyede paylaşımlarını fevkalade önemli buluyorum. Büyüklerimizin anlattığı komşuluk hâtıraları, Ermenilerle komşuluk hukukunun sadece 'kız alıp verme' meselesinde kesintiye uğradığını gösteriyor. Hâlâ telafi edemediğimiz üçüncü kayıp unsuru ise, gayrimüslim nüfusun Anadolu'yu terki ile, Osmanlı kültürünün en mühim unsurlarından birini teşkil eden 'öteki'nin gündelik hayattan silinip gitmesidir. 'Öteki'nin gayrimüslim çehresi aramızdan çekilince, ötekileştirme gayretleri medenî birikimimizden çok şey eksiltti."¹⁹

Aynı şekilde, 'devletlü' takımının kelle hesabı yaparak telefât ve ölüm miktarını azaltma çabalarından rahatsız olan Fehmi Kuru da itirazlarını şöyle dile getiriyor:

"Tehcir ve tenkil sırasında bir kişinin mi yoksa bir milyon kişinin mi öldüğü o kadar önemli mi? Bir kişinin kaybına sanki bir milyon kişiyi kaybetmişçesine yanarsanız, kaybın sayısal değeri önemsizleşir; ancak kaybedilen insan sayısını sanki değersiz bir konuymuş gibi tartışarsanız, önemli bir konuyu değersizleştirdiğiniz için yanlış yaparsınız. Tarih yalnızca sayılardan ibaret değildir; o tarihin sayfalarına yansıyan kan, Türk, Kürt, Çerkes, Ermeni her ailede bugün bile süren derin bir hüzne yol açmadı mı? Yoksa gerçekten hüzünlenmiyor ve hüzünlenmeyi dahi sorun mu yapıyoruz? ... İki aydır süren tartışmalarda, 'resmî tez' dışındaki görüşleri seslendirenlerden çoklu kimlikleri arasında 'Ermeni' olmak da bulunan aydınlar galiba bunu anlatmaya çalıştılar. Hiç değilse, ben, onların anlatımlarından kendim için

19 Ahmet Turan Alkan, 13 Mart 2005, *Zaman*.

böyle bir sonuç çıkardım. Şimdi de sizlere soruyorum: O dönemde hayatlarını kaybedenler için hep beraber üzülp iki damla gözyaşı dökmeyi deneyemez miyiz? Gözyaşının eritmeyeceği kadar mı nasırlaştı vicdanlarımız?”²⁰

Dikkat edilirse, Fehmi Kuru'nun üzerinde durduğu nokta aslında son derece güçlü bir duruşu temsil ediyor. Bu olanlardan üzüntü duyduğunu ve Ermeni olsun, Türk olsun ölenler için gözyaşı dökme ihtiyacını belirten insani bir tavır. Tartışmanın bu noktasında kelle hesabı yapan 'devletlu' takımının diyebilecek bir şeyi yok artık, anlı şanlı resmî görüşler çatırdamaya başlıyor ve inandırıcılığı azalıyor. Bu yazıda 'Yeni İttihatçılık' ile ilgili olarak yaptığım değerlendirmeler bağlamında gelecekte Ermeni meselesi ile ilgili olarak 'devletlu' takımının yaklaşımında herhangi bir yumuşama olacağını sanmıyorum, fakat bu konunun dipten gelen bir dalga ile tartışmaya açılmasının da bir umut ışığı gibi görülmesi gerektiği inancındayım.

Son olarak, 'Devletlu' takımının bu konu ile ilgili olarak teknik bilgisi olmayan sokaktaki in-

sanları köşeye sıkıştırıp seçim yapmaya zorlamak istediklerini düşünüyorum. Yapıtırlmak istenen seçimin niteliğini aşağıdaki anektod çok güzel anlatıyor:

Falih Rıfkı Atay'ın *Zeytindağı* isimli kitabı onun 1. Dünya Savaşı anılarıdır. Yazar, Dr. Bahaettin Şakir Bey ile Halide Edip Hanım'ın Adana tren istasyonunda tanışmalarını anlatır. Halide Edip Adıvar, o günlerde Ermeni tehcirini yöneten Bahaettin Şakir ile ilk kez tanışmaktadır. Kompartmanda Ermeni meselesi tartışılır. Bahaettin Şakir trenden indikten sonra, Halide Edip Hanım hışıyla Falih Rıfkı'ya döner ve "*Bana bil-meyerek bir katilin elini sıktırdınız!*" der. Dr. Bahaettin Şakir ise asteğmen Falih Rıfkı'ya, "*Senin gibi yetişme aşamasındaki kıymetli gençleri bu kadınla temas etmekten men etmek lazım*" der.²¹ Galiba, 2005 yılında Ermeni meselesi tartışılırken bu iki insanın temsil ettiği değerleri tartışmamız gerekiyor: Halide Edip mi, yoksa Dr. Bahaettin Şakir mi? Bizlere dikte edilen seçim de bu galiba!

20 Fehmi Kuru, *İki Damla Gözyaşı*, 6 Mayıs 2005, *Yeni Şafak*.

21 Falih Rıfkı Atay, *Zeytindağı*. İstanbul: Bates Yay., 1981. s. 64.